

4114.01

Zarówno w planowaniu przestrzennym, jak i w planowaniu struktury składu gospodarczego państwa na czołowe miejsce wysuwa się zagadnienie racjonalnej gospodarki człowiekiem.

Zagadnienia te wiążą się ściśle z działaniem elementów programu ekonomicznego kraju, jak planowanymi układami transportu produkcji przemysłowej i rolnej oraz potężnej grupy usług. Stajemy więc wobec konieczności wytworzenia sobie poglądu na rolę i strukturę skupienia człowieka na obszarach podlegających urbanizacji i ujęcia samej istoty zagadnienia terenów urbanizacji w piśmie.

Wiemy już, że procesy urbanizacyjne w naszej współczesności objęły większość obszarów zaludnionych świata.

Próbowaliśmy wytworzyć kryteria, na zasadzie których określiliśmy stany zurbanizowania takich obszarów.

Zakładamy, że na pojęcie stanu zurbanizowania jakiegoś obszaru składają się następujące grupy elementów:

- a) cechy osobiste człowieka związanego z tym obszarem (zagadnienie demograficzne).
- b) stan urządzeń materialnych (zagadnienia fizjograficzne charakter krajobrazu kulturalnego).
- c) charakter działalności człowieka (zagadnienie ekonomiczne),
- d) typ stosunków społecznych (zagadnienia socjologiczne).

Każdej z tych grup odpowiada szeroki wachlarz zagadnień, których powiązanie ze stanem urbanizacji może być prostsze lub bardziej złożone, łatwiej lub trudniej dostrzegalne.

Obraz jaki możemy uzyskać na podstawie analizy tych zagadnień, każe nam zwrócić baczna uwagę na zjawisko skupienia się człowieka, którego istnienie, charakter i wielkość jest wynikiem procesów urbanizacyjnych zachodzących na gęsto zaludnionych częściach kontynentów naszego globu.

Prace badawcze wykazały, że ilość skupień w danym środowisku (i czasie) jest określona własnościami przestrzeni.

Występowanie skupień jest również w określonym związku przyczynowym do możliwości techniki wytwórczej i poziomu życia kulturalnego człowieka.

Pojemność ludnościowa skupień na ogół wzrasta dążąc do określonego optimum, będącego pochodną aktywności eksploatacyjnej człowieka w stosunku do swego przyrodniczego środowiska.

Rodzaj, rząd wielkości i struktura skupień wzrasta i komplikuje się w miarę rozszerzenia się procesów urbanizacyjnych na danym terytorium.

To też z punktu widzenia planologów skupionych w ośrodkach planowania przestrzennego różnych szczebli - zagadnienie osadnictwa jest jednym z najważniejszych elementów strukturalnych zarówno w skali krajowej, jak regionalnej i planów miejscowych.

Temu zagadnieniu poświęcone są właśnie nasze wspólne obrady.

Najważniejsze zadania planowania kształtują się w chwili bieżącej w sposób następujący:

- I. Uzyskanie w przybliżeniu całokształtu obrazu przyszłych stosunków we wszelkich dziedzinach życia człowieka w zakresie zaspokojenia najszerzej rozumianych potrzeb zorganizowanej zbiorowości (programowanie).
- II. Ustalenie, stosownie do programu, celów produkcyjnych, zadań gospodarczych i innych, jakie przypadają do wykonania (plany krótko i długookresowe).
- III. Stworzenie założeń roboczych, ustalających liczebność "załogi" i czynników dopełniających, koniecznych i dostatecznych dla wykonania zadań, ustalonych przez plan czasowy na danym etapie rozwojowym łączności.
- IV. Ustalenie zasad przestrzennego rozmieszczenia ludności w kraju i związanych z nią stałych inwestycji we wszystkich dziedzinach pracy państwa.
- V. Ustalenie optymalnej ilości oraz rzędów wielkości ośrodków skupienia człowieka, koniecznej dla należytej obsługi potrzeb całego kraju, wyrażonej w programie i planach czasowych (projektowanie osadnictwa).
- VI. Ustalenie zasad przestrzennej struktury skupień, związanych z
 1. produkcją rolną,
 2. wszelką inną produkcją.

VII. Ustalenie ogólnych zasad podziału terenów państwa według typów użytkowania (gospodarki) oraz wyznaczenie ich powiązań komunikacyjnych.

Planowania skupień człowieka (osadnictwo)

Skupienie jest układem urządzeń materialnych i ludzi. Skupienia ludzkie w rozumieniu współczesnej urbanistyki są, w zależności od rzędu wielkości, więcej lub mniej skomplikowanymi ustrojami o znanych i nieznanym funkcjach, ukształtowanymi przez zespół oddziałujących na siebie czynników.

Planowanie osadnictwa coraz więcej przestaje być czynnością opartą na zawodnej podstawie intuicji, a jest wykładnikiem osiągnięć zgodnych z prawami przebiegów procesów życiowych, zachodzących we wszelkich skupieniach ludzkich związanych z określonym terytorium.

Skupienia ludzkie o treści i strukturze gospodarczej i społecznej mało zróżniczkowanej w konsekwentnym rozwoju swych cech w czasie - dały najprostsze organizmy miejskie. Miasta wielkie stanowią już organizmy o nader skomplikowanej strukturze społeczno-gospodarczej, w których stwierdzamy duże zróżniczkowanie treści i form życia. Niezależnie od wielkości podstawową cechą wszelkich skupień ludności jest aktywność, wyrażająca się przez ekspansję w stosunku do otaczającej je przestrzeni oraz do czasu. Aktywność ta ma oczywiście różne stopnie nasilenia, uzależnione od rzędu wielkości danego skupienia ludności (zagadnienie czasu biologicznego skupienia.

Na zasadzie nagromadzonego dotychczas materiału obserwacyjnego wydaje się, iż tworzenie się i rozwój genetyczny skupień jest pewną koniecznością przyrodniczą. Są pewne konieczności przyrodnicze - możnaby rzec tendencje - doprowadzające nas nieraz do uchwycenia kierunkowości pewnego skomplikowanego bardzo zjawiska, a w konsekwencji ostatecznej do wykrycia któregoś z praw naturalnych Przyrody. Taką właśnie koniecznością przyrodniczą jest skłonność ludzi do tworzenia mniejszych lub większych skupień, czyli tendencji do osadnictwa zbiorowego.

Niezupełnie jeszcze rozumiemy przyczyny tej skłonności.

Tym nie mniej faktem jest istnienie tendencji do tworzenia się w pewnych określonych miejscach skupień ludzkich. Skupienia te są różnego typu: Największe z nich odgrywają określoną rolę społeczną, cywilizacyjną i kulturalną. Nie możemy jako urbaności przeciwdziałać temu procesowi. Ale musimy usprawnić działanie wielkich skupień przez usunięcie zbędnych oporów, niepotrzebnych balastów, obciążających współżycie, przez uporządkowanie funkcji, które zdolaliśmy już poznać i stworzenie luzów przestrzennych dla tych funkcji, których jeszcze nie poznaliśmy i które mogą rozwinąć się w przyszłości, w zmienionych warunkach. Obecnie istnieją one jak gdyby tylko potencjalnie, ich życie jest utajone.

Wiedza człowieka o sobie samym jest jeszcze w powijakach - jest chyba ze wszystkich gałęzi wiedzy najmniej zaawansowana. Skoro nie znamy dobrze istoty ludzkiej, jako jednostki i podejrze-

wamy, że kryje w sobie wiele niewiadomych, to jakież skąpe są nasze wiadomości o zbiorowisku ludzkim, o gromadzie. Istota gromady i jej roli jest dla nas nieznana. Dlatego interwencja nasza w życie gromady musi być bardzo ostrożna. Rozpocząć musimy od kolejnego poznawania funkcji. Uporządkowanie funkcji powinno być antytezą układu łamigłówkowego, antytezą mozaiki, w której każdy wycinek przestrzeni musi być wypełniony - w naszym wypadku dokładnie wpasowanymi terenami, przeznaczonymi dla poszczególnych funkcji.

Wzorując się na głębokiej nauce, jaką daje nam makro- i mikrokosmos, w którym ilość elementów materialnych - jest znikoma w stosunku do przestrzeni wypełnionej tylko związkami współzależności tych elementów - powinniśmy, jako ideał, planowania, uznać jaknajwiększą ekonomiczność przestrzeni, przeznaczonej dla spełniania funkcji znanych i określonych, a jednocześnie przewidywać dostateczne luzy dla funkcji niezupełnie poznanych lub takich, których istnienie tylko przeczuwamy. Wszystkie te funkcje nie mogą być ani zanadto stłoczone, ani zanadto rozproszone. W pewnej chwili dojdziemy do symbolicznego równania miasta - stanowiącego próbę uporządkowania wszystkich znanych elementów miasta i ułożenia ich pod kątem widzenia głównych funkcji danego środowiska z uwzględnieniem funkcji człowieka jako

jednostki - słowem nowego określenia przestrzennego istoty skupień.

Symboliczne raczej "równanie miasta" możnaby wyrazić w sposób następujący:

$$M = f(A, B, C, d, e, f, g, \dots, f(s))$$

gdzie A, B, C, - funkcje życia człowieka /x/ (indywidualnego i zbiorowego)

d - układ komunikacyjny

e - stan zastany (materialne przejawy dawnej działalności człowieka (x))

f - warunki fizjograficzne, ~~planetyczne~~

g - momenty estetyczne (ukształtowanie plastyczne krajobrazu)

f/s- funkcja życia GROMADY (społeczeństwa miejskiego).

x) Wpływy historyczne na rozwój miasta wyrażają się albo w stanie psychologicznym człowieka (A, B, C,) albo w stanie urządzeń materialnych (e).

Zauważmy, że czynnik "s" jest funkcją drugiego stopnia w stosunku do pozostałych czynników naszego "równania".

Rozwiązując to równanie, zakładamy ^{am} również, że ogólny efekt pracy całego ustroju miasta odbywać się musi kosztem jaknajmniejszych strat energii (sił twórczych człowieka i terenu).

Pewne elementy miejskie wykazują - jak wiemy - w stosunku do przestrzeni wielką aktywność - są jakgdyby pożeraczami przestrzeni - inne zaś aktywność tę posiadają w stopniu znacznie mniejszym. Stosunkowo mało aktywną w stosunku do przestrzeni jest funkcja mieszkania - bardzo aktywną natomiast jest funkcja f(s) t.zn. współżycia zbiorowego oraz funkcja komunikacji. Jeżeli w układzie miasta zechcemy dla każdej z tych funkcji przydzielić taką porcję przestrzeni, która jest potrzebna dla swobodnego jej rozwoju, okaże się, że taki nowy układ wielokrotnie przekro-

czy pod względem powierzchniowym dawne układy miejskie, powstałe w okresie XIX-XX w. I nie ma w tym nic dziwnego, gdyż miasta typu metropolii, charakterystyczne dla XIX i XX w. nie przewidywały, nie tylko funkcji współzycia zbiorowego w należytej przestrzennej organizacji, ale nawet odpowiednich terenów dla innych rentujących się np. komunikacji. Tereny zielone były również pochłonięte przez zabudowę. Funkcje były pomieszane. Zadanie planologa polega teraz na tym, ażeby zróżnicowane elementy miasta odpowiednio zanalizować - każdemu z nich przyporządkować specjalny i odpowiadający mu teren, a całość tak zaprojektować, ażeby cały układ był w stosunku do przestrzeni ~~jak~~ najekonomiczniejszy.

W każdym razie jako kryterium badania ekonomiczności układów funkcjonalnych, uwzględniających zarówno znane już funkcje jednostki i gromady, jak i rezerwy dla tych funkcji, które dopiero w przyszłości zaczną działać, nie mogą służyć miasta okresu kapitalizmu, nie uwzględniając-e najelementarniejszych potrzeb człowieka.

Tu dochodzimy już do konieczności świadomej interwencji w życie miasta. Każde z miast posiada w sobie pewne tendencje, których przejawy obserwujemy na przestrzeni czasu. W naszej współczesności jesteśmy świadkami występowania silnego zaznaczenia się tendencji różnicowania się organizmu miejskiego.

Struktura miast XIX wieku była wynikiem najdalej posuniętej ekonomii miejsca. Wielkie ściśnienie rozwijających się wciąż elementów miasta stwarza konieczność rozluźnienia struktury miasta.

Ideę decentralizacji sprzyjają zdobycze nowoczesnej techniki, zwłaszcza w dziedzinie transportu, dzięki temu bowiem czyn-

nik odległości przestał odgrywać decydującą rolę. Pozwala nam to na przejście od pojęcia miasta zwartego do pojęcia rozrzuconego zespołu miejskiego, polegającego na rozproszeniu poszczególnych dzielnic, w których pewne funkcje wykonywane są w stopniu dominującym.

Początek tych procesów obserwujemy już pod koniec XIX stulecia w postaci samoczynnego wyodrębniania się dzielnic w wielkich miastach.

Uzbrojeni w szereg wiadomości, jakie nam dają studia ekologiczne, demograficzne itp', możemy przystąpić do pewnych hipotez i planów roboczych, przy czym dążyć będziemy do znalezienia stałych punktów zaczepienia, pozwalających na przestrzenne rozłożenie poszczególnych elementów.

Omówimy z kolei pokrótce rozwój myśli i prac nowoczesnych z zakresu planistyki.

Określając funkcjonalizm, jako środek do podniesienia wydajności każdego z elementów układu terenowego przez należyte zlokalizowanie jego funkcji w przestrzeni, stworzyliśmy w pewnym okresie podejście do układu miasta z punktu widzenia czystego funkcjonalizmu. W konsekwencji powstała hipoteza klasycznego rozwiązania układu miasta:

Zakładając, że na pewnej powierzchni pomieścić musimy sumę wszystkich możliwych funkcji

$$\sum f$$

powierzchnię dzielmy na obszary stosownie do funkcji poszczególnych ("funkcjonalizm wyodrębniony"):

f_1	f_2
f_3	f_4

W tym etapie pracy zasadą naczelną było oczyszczenie miasta ze wszystkich zbędnych funkcji, przez co osiąga się zmniejszenie załogi (ludności) miasta.

Klasyczne rozwiązanie układu miasta kryje w sobie niebezpieczeństwo zbyt mechanistycznego podejścia do zagadnienia. Odzwierciedla się tu ludzka skłonność do wprowadzenia zbyt sztucznych uogólnień i do zbytniego rozszufladkowania samej problematyki miasta. W układach powstałych organicznie nie widzimy bezwzględnego wydzielenia funkcji. To też w drugim etapie pracy nad zagadnieniem miasta, staraliśmy się ująć w pewien system ową organiczną tendencję do zazębiania się czynności. Dzieląc miasto na obszary, nie przydzielamy każdemu z tych obszarów (dzielnic) jednej tylko funkcji do spełnienia. Wprowadzamy wprawdzie dla każdego obszaru funkcję dominującą, czołową, która stanowić będzie o charakterze dzielnicy (przemysłowym, mieszkaniowym, dyspozycyjnym itp); obok niej jednak w tejże dzielnicy istnieć mogą w stopniu mniejszym, nie dominującym, funkcje inne (np. pewna ilość przemysłu nieszkodliwego można wprowadzić do dzielnic mieszkalnych, wiążąc w ten sposób część pra-

cującej ludności w obrębie dzielnicy. Liczbowy stosunek funkcji innych f_0 funkcji dominującej można określić każdorazowo według potrzeb.

f_1	f_2 f_3 f_4	f_2	f_1 f_3 f_4
f_3	f_1 f_2 f_4	f_4	f_1 f_2 f_3

Definicję roboczą dla tego sposobu myślenia w braku ustalonego terminu określamy, jako "uniwersalizm funkcjonalny" - "funkcjonalizm organiczny" lub "organiczna struktura miasta".

Zasadą naczelną w tym drugim etapie jest z kolei eliminacja zbędnego ruchu w obrębie zespołu miejskiego, co osiągamy przez wprowadzenie funkcji pracy na teren dzielnicy mieszkalnej (dążenie do wprowadzenia t.zw. układu "samobilansującego" przez zamieszkanie).

Można rozróżnić trzy stopnie związania ruchu z układem dzielnicowym. Osiągamy to przez:

1. Związanie wewnątrz samych dzielnic mieszkaniowych, zawodo czynnej ludności z warsztatami pracy rzemieślniczej i przemysłowej oraz z pełnym układem urządzeń obsługi (związanie I-go stopnia).
2. Śbliżenie do dzielnic zamieszkania wyspecjalizowanych ośrodków pracy przemysłowej lub innych tak, aby utworzyć wzajemnie bilansujące się układy pracy i zamieszkania w skali dzielnicowej (związanie II-go stopnia).

3. Takie wzajemne rozmieszczenie wszystkich elementów układu konstelacyjnego, by możliwie wyzyskać związki współzależności, występujące tak pomiędzy poszczególnymi specjalizowanymi elementami, jak również pomiędzy nimi a w obszarem centralnym (śródmieście). /Związanie III-go stopnia/.

W etapie tym osiągnęliśmy również poważny sukces, wprowadzając czynnik czasu w planowanie, tworząc podwaliny dla "planowania dynamicznego".

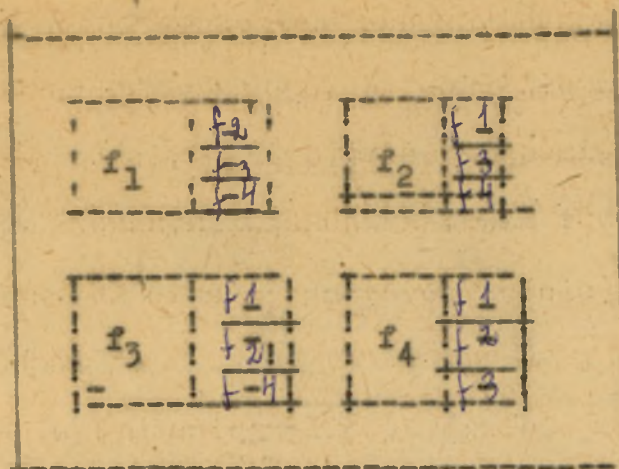
Do etapu tego również odnoszą się studia nad zagadnieniem współzależności zbiorowego i wprowadzenie tej funkcji do planowania długokresowego.

W trzecim etapie uczyniono dalszy krok w kierunku uporządkowania organicznej struktury miasta.

Mianowicie znane już elementy "struktury organicznej" miasta rozmieszczono na obszarze znacznie większym, określonym przez funkcje o dużej aktywności w stosunku do przestrzeni (jak np. f.komunikacji lub f.współzależności społecznej).

Dajemy niejako rusztowanie czasoprzestrzenne, wypełnione związkami współzależności funkcjonalnej, zachodzącymi pomiędzy elementami statycznymi układu.

Podstawowym osiągnięciem w tym etapie prac jest wprowadzenie w układ miasta przestrzeni wolnej, tworząc zasadę koncepcyjną układów "konstelacyjnych", "nieciągłych" lub "ziarnistych", układów, które znamy już jako t.zw. "zespoły miejskie".

Taki właśnie układ rozluźniony w przeciwstawieniu do klasycznego układu statycznego miasta jest w zasadzie swej dynamicznym, pozwalającym na wprowadzenie zmiennych w czasie elementów, co w efekcie ostatecznym daje dużą elastyczność planu.

Wskazane dla projektujących zespoły miejskie:

1. Określenie położenia zespołu w stosunku do kierunków rozwojowych przestrzeni otaczającej.
2. Wyznaczenie optymalnego obszaru rozwoju dla danego zespołu miejskiego.
3. Wyznaczenie wewnętrznych tendencji dynamicznych zespołu.
4. Wyznaczenie "osi życia" zespołu (głównych kierunków współżycia zbiorowego).
5. Wyznaczenie funkcjonalnych ośrodków skupienia.
6. Wyznaczenie obszaru dzielnic centralnych układu wraz z obszarem śródmieścia.
7. Wyznaczenie lokalnych układów samobilansujących (praca - mieszkanie).
8. Określenie stopnia harmonijności (zgodności) i przeciwstawności funkcyj w stosunku do siebie i do podłoża.
9. Określenie podstawowego układu sieci obsługi (pasma ubrojenia technicznego terenu).
10. Określenie stosunku zespołu do obszarów i szlaków historycznych
11. Ustalenie podstawowej koncepcji plastycznej miasta (w skali całego zespołu).